

Кіріспе

Балаларды табиғатпен таныстырудың маңызы. Біздің әрқайсысымыз-ақ туған табиғаттың ықпалын азды-көпті дәрежеде өз басымыздан өткердік, ол әрі алғашқы нақтылы білімнің бұлағы екенін және бүкіл өмір бойына есімізде қалатын қуанышты әсерлер екенін білеміз. Балалар әрқашан да және барлық жерде табиғатпен қандай да болмасын белгілі бір қарым-қатынаста болады. Жасыл ормандар мен жайылымдар, әдемі гүлдер, көбелетер, қоңыздар, құстар, аңдар, көшпелі бұлттар, жапалақтап жауған қар, бұлақтар, тіпті жазғы жаңбырдан кейінгі шалшықтар-соның бәрі балалардың көңілін аударады, қуантады, олардың жетілуіне мол азық етеді.

Орманда, көгалда, өзеннің немесе көлдің жағасында ойнау, саңырауқұлақтар, жидектер, гүлдер теру, жануарлар мен өсімдіктерді күту және бақылау балаларға шексіз қуаныш әкеледі. Адам бала кезінде шомылған өзенін, ала көбелекті қуалап, гүл терген көкгалын еске алып, өмір бойы есінде сақтайды. Табиғатқа үніле караудан, балалар ойнайтын орындарға құштарлықтан өз өлкесіне, туған табиғатына. Отанына деген сүйіспеншілігі пайда болып, жетіле түседі, патриоттық сезімге тәрбиеленеді.

Гүлдер мен жемістердің түрі, пішіні, иісі, құстардың сайрауы, бұлақтардың сылдыры, судың шапылы, шөптің сыбдыры, құрғақ жапырақтардың сылдырлауы, қардың аяқ басқан сайын сықырлауы осының бәрі балалардың табиғатты сезінуіне мүмкіндік береді және олардың эстетикалық сезімін, сенсорлық тәрбиесін дамытуға бай материал қызметін атқарады. Табиғатты шын мәнінде қандай болса, сол қалпында көріп, еститін бала кездегі ептілік-балалардың оған деген қызығушылығын арттырады, білімін кеңейтеді, мінез-құлықын, ынта-ықыласын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұған көптеген табиғат зерттеуші-ғалымдардың (К.А.Тимирязевтің, И.В.Мичуриннің), жазушылардың, суретшілер мен композиторлардың (А.Пушкиннің, М.Пришвиннің, Н.Левитаның, П.Чайковскийдің т.б.) өмірбаяндары біздің көзімізді жеткізді. Мектеп жасына дейінгі балаларды табиғатпен таныстыру. Бұл олардың санасында қоршаған табиғат жөніндегі реалистік білімдерді себу құралы, мұның өзі сезімдік тәжірибеге және табиғатқа деген дұрыс көзқарасқа негізделген.

Балаларда шындықты дұрыс көрсететін білімдердің болмауы-оларда жоққа сенушілік пен діндарлықтың жиі пайда болуына әкеліп соқтырады. Балалардың жануарларға деген қатыгездігінің, бақаларды, кірпілерді, пайдалы насекомдарды т. б. қырып,

өлтiруiнiң себебi-олардың жануарлар жөнiндегi терiс түсiнiктерiнен болады. Бұл тек табиғатқа ғана зиян келтiрмей, балалардың психикасына да терiс әсер етедi, оларды қатыгездендiрiп жiбередi. Ұялап қалған терiс түсiнiктердi түзеу жаңа, дұрыс түсiнiктердi сiңiруден анағұрлым қиын. Мiне, сондықтан да балалардың мектеп жасына дейiнгi кездiң өзiнде-ақ табиғат жөнiнде дұрыс мәлiмет алуы өте маңызды. Табиғат құбылыстарын балалардың дұрыс қабылдауы үшiн, олардың табиғатты қолдау процесiн бағыттау қажет. Балаларды табиғатқа жақындастырмайынша және оны балалар бақшасының оқу-тәрбие жұмысына кеңiнен пайдаланбайынша, мектеп жасына дейiнгiлердi ақыл-ой, эстетикалық, адамгершiлiк, еңбек және дене тәрбиесi жағынан жан-жақты жетiлдiру мiндеттерiн шешуге болмайды.

Балаларды табиғатпен таныстырудың тәрбиелiк-бiлiмдiк мiндеттерi. "Балалар бақшасындағы тәрбие программасын" сәйкес балаларды табиғатпен таныстыру процесiнде өзара тығыз байланысты бiлiмдiк және тәрбиелiк мiндеттер жүзеге асырылады.

Ақыл-ой тәрбиесiнiң негiзгi мiндетi-балаларға өлi табиғат туралы, өсiмдiктер, жануарлар және балалардың сезiммен қабылдай алатын объектiлерi мен құбылыстарының арасындағы қарапайым байланыстар жөнiнде бiлiм беру. Атеистiк тәрбиенiң мектепте биологияны оқытудың негiзiнде және балаларда диалектикалық-материалистiк дүниетанымды қалыптастырудың негiзiнде дұрыс түсiнiк пен ұғым жатуы тиiс. Ақыл-ой тәрбиесiнiң ажырамайтын бөлiгi-сенсорлық мәдениет. Ол анализаторды (талдауларды) жетiлдiруге, балаларда сезiмдiк тәжiрибе жинақталуына бағытталған ол келесi талдаулардың, табиғаттанудағы қарапайым қимылдарды қалыптастырудың негiзi болып саналады.

Балалардың бiлiмдi меңгеруi-олардың танымдақ қабiлеттерiнiң, сенсорлық аппараттарының, логикалық ойлауының, зейiнiнiң, тiлiнiң, байқағыштығының, бiлуге құмарлығының дамуымен тығыз байланысты болуы тиiс. Ойды дамыту және материалистiк дүниетанымдылықтың негiзiн қалыптастыру үшiн балаларды табиғаттағы заттармен және құбылыстармен таныстыру, байқаған құбылыстарына түсiнiктер iздестiруге үйрету және олардың арасындағы байланыстылық пен өзара қатынастырады жете түсiнуге балаларды баулу. Ақыл-ой табиғат құбылыстарының арасындағы өзара себеп-салдарлық қатынасты түсiну процесiнде жетiледi.

Бақылауға, яғни табиғат құбылыстарына белгiлi бiр мақсатпен қарауға үйрете отырып, бiз балалардың жалпы ақыл-ойының

жетілуімен тығыз байланысты болатын және «балаларды оқуға дайындығының» елеулі шарты болып табылатын зейінін дамытамыз.

Табиғатқа деген ынта-ықыласты да тәрбиелеу қажет. Тәрбиеші жануарлар мен өсімдіктердің сыртқы түріне, қимылына, қылықтарына балалардың табиғат жөніндегі білімін ғана емес, жануарларға деген көзқарастарын да қалыптастырады. Тек әрқашан да баланың жасын ескеру қажет және оның көңілін сол заттың немесе құбылыстың иесі қызықтыратын да білу керек.

Табиғатпен тікелей қарым-қатынаста байқағыштықпен қатар білуге деген құмарлықта жетіледі. Соның негізінде нысаналылық пен зерттегіштік рефлекс жатады, ол рефлексінің дамуын И. П. Павлов адамның ерекше сипаты деп есептеді. Мектеп жасына дейінгі балаларда бұл рефлекс олардың үлкен адамға қоятын: Бұл не? Қалай? Неліктен? деген сияқты шексіз сұрақтарынан өте айқын көрінеді. Балалардың білуге деген құмарлығын қанағаттандыра отырып, мүмкін болған жерде олардың өздерін қатыстырып, әр түрлі сұрақтарға жауапты өздеріне айттыру керек. Қойылған сұрақтарға жауап беруге балалардың белсене қатысуы олардың білуге деген құмарлығын арттырады және табиғатқа деген ықыласын анағұрлым тұрақты етеді. Соңғы жылдары зерттеу мәліметтері ересек топтардағы балалардың білуге деген құмарлығын арттыра түсуін балалардың өсімдіктер мен жануарлардағы негізгі белгілерді, өсімдіктер мен жануарлардың жекелеген мүшелерінің құрылымы мен өмір сүру жағдайлары арасындағы қатынасты таба білу шеберлігіне байланысты екендігін көрсетеді. Балаларды табиғатпен таныстыру процесінде адамгершілік, еңбек, дене және эстетикалық тәрбие беруді жүзеге астыру қажет. Баланың адамгершілігін жетілдіруде оны туған табиғатқа деген сүйіспеншілікке және тірінің бәріне ұқыптылықпен қарауға тәрбиелеу ерекше орын алады. Балаларға, әсіресе өздерінің өсіргендері жақын әрі қымбат. Балалар бақшасында балалардың өздері бақылап, бағып-күтіп жүрген жануарлар мен өсімдіктердің болуы-оларды табиғатқа ұқыптылықпен қарауға, еңбекке деген сүйіспеншілікке және соған дағдылануға, тапсырылған іске жауапкершілік сияқты қасиеттерге тәрбиелеуге көмектеседі.

Балаларды еңбек сүйгіштікке, табиғатқа ұқыпты қарауға тәрбиелеу үшін оларға өсімдіктерді өсірудің және жануарларды бағып-күтудің ең қарапайым әдістерін үйрету қажет. Балалар, сөйтіп, өз еңбектерінің процесі мен нәтижесінен қуанышқа жететіндей, жер учаскісінде істеген жұмыс олардың бұлшық

еттерін өсіретіндей және нерв жүйесін шындайтындай болуы өте маңызды. Еңбек сүйгіштік сияқты қасиетті қалыптастыру үлкен адамдардың табиғатты еңбегімен балаларды таныстыру, олардың істеген істеріне құрметпен қарауға тәрбиелеу қажет. Балалардың табиғатта болып, еңбек етуін олардың денсаулықтарын нығайту мен денелерін жетілдіру үшін пайдалану керек.

Табиғат балаларға эстетикалық тәрбие берудің негізгі құралдардың бірі болып табылады. Табиғат сұлулығы, тіпті, ең кішкентай балалардың өзін де бей-жай қалдырмайды. Оларды табиғатпен таныстыра отырып, орманның шуылына, бұтақтардың сылдыры мен құстардың сайрауына, жапырақтардың пішіні мен түсіне, гүлдердің иісіне, жануарлардың қимылына т.б. көңілін аудару керек. Балалар өсімдіктің бәрін сезінуді үйренуі, сөйтіп, сол арқылы өзінің алдағы өмірінде дүниенің бүкіл сұлулығын және алуан түрлілігін қабылдай білуі қажет.

Тәрбиешіге қойылатын талаптар. Мектеп жасына дейінгі балалар мекемелерінің педагогынан, балаларды табиғатпен таныстыру үшін, табиғат жөніндегі әр түрлі ғылымдар саласынан білімнің мол қоры болуы, оның даму заңдылықтарын түсіну, табиғаттағы заттар мен болып жатқан құбылыстардың арасындағы өзара байланысты материалистік аналитика тұрғысынан дұрыс түсіндіре білу талап етеді. Әсіресе өзі тұратын жердің табиғатымен танысу маңызды: мерзімдік өзгерістерді бақылап отыру, календарь жасау, көбірек таралған өсімдіктер мен жануарларды анықтап, тануды үйрену, оларды қайдан кездестіруге болатынын білу.

Балаларды табиғатқа белсенділікпен және ұқыпты түрде қарауға тәрбиелеу балалар бақшасындағы жануарлар мен өсімдіктерді күтуге көмектеседі. Тәрбиешіден тірі табиғат мүйісін ұйымдастыра білу, өсімдіктер мен жануарлар табиғатта қалай өмір сүрген болса, соған ұқсас жағдайларды жасау талап етіледі. Мұнан басқа оның балалар бақшасы учаскесі мен тірі табиғат мүйісіндегі өсімдіктерді өсіруге агротехникалық әдістерін және жануарларды бағып-күтуді меңгеру керек.

Тәрбиешінің өз үлгісі балаларды еңбек дағдыларына тәрбиелеуде шешуші ықпал етеді. Балаларда табиғат туралы білім мен эстетикалық сезімнің қалыптасу процесінде тәрбиешінің өзінің де табиғаттың сұлулығын тануға және оған сүйсінуге деген ынтасы мен іскерлігінің зор мәні бар. Табиғатты сүйетін тәрбиеші қажетті білімдер мен шеберліктерді, сондай-ақ жұмыстың негізгі әдістерін меңгере отырып, табиғатты баланың жан-жақты жетілуіндегі күдіретті фактор ете алады.